

A MAGYAR NYELVTANÍRÁS ÉS NAGY. J. BÉLA

Sokat töprengtem azon, hogyan tegyek eleget a felkérésnek, miről is írjak a kötetbe. Aztán véletlenül rápillantottam a könyvespolcon a tankönyvgyűjteményemre, és már tudtam, hogy mit írjak. Nem ez volt az első eset, hogy könyvtáram inspirálta, megalapozta vagy kiegészítette témáimat. Írtam is már erről (*Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 2006. 7. szám 54–58. p.). Ezúttal fölpillantva arra jöttem rá, hogy ötödik osztályban én még Nagy J. Béla nyelvtanából tanultam, és meg is őriztem egykori tankönyvemet. Most jó hatvan év után, miközben magam is írtam nyelvtant, érdekes volt ismét kézbe venni egykori tankönyvemet; elemezni, összevetni, elhelyezni a magyar tankönyvírásban.

Nagy J. Béla még ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelynek kiválóságai mindvégig középiskolai tanárként tanítva is megbecsült, elismert tagjai voltak a tudományos életnek. 1906-ban induló pályája a két háború között teljesedett ki. Már az 1920-as években tankönyvekkel jelentkezett, és húsz éven át szerkesztője volt a rangos *Magyar Pedagógia* folyóiratnak, majd a harmincas években egy ideig a *Magyarosan* című nyelvművelő folyóiratnak is. Fordította Herbartot, a pedagógia nagy klasszikusát, és másokkal együtt sajtó alá rendezte a magyar pedagógia nagy alakjának, Fináczy Ernőnek a *Didaktikáját*. S a harmincas-egyvenes évek fordulóján újabb tankönyvsorozattal jelentkezett. Legfontosabb megbízása azonban *A magyar helyesírás szabályainak*, az akadémiai helyesírásnak a gondozása, szerkesztése és egy helyesírási szótár elkészítése volt.

A húszas években a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda tankönyvsorozatának nyelvtankönyveit írta, majd az 1938. évi új tanterv alapján Gonda Feliciánnal és Magasi Artúrral magyartankönyv-sorozatot szerkesztett, s annak a nyelvtanait írta meg a Franklin Társulatnak. Azonkívül Péterffy Lászlóval kiadott egy Toldi-magyarázatot a harmadikos-negyedikes gimnazisták számára. Az 1941-ben befejezett sorozata öt tankönyvből állott: *Magyar nyelvtan* az első, *Magyar nyelvtan* a második, *Magyar nyelvtan* a harmadik és negyedik gimnázium és leánygimnázium számára, majd *Magyar nyelvi olvasókönyv* az ötödik és a hatodik osztálynak, végül *Magyar nyelvkönyv* a hetedik és nyolcadik osztálynak. Közülük az első gimnáziumiból tanultam az 1945–1946-os iskolaévben, de már mint az akkor bevezetett általános iskola ötödik osztályos tanulója. A puha, narancsszínű borítójú tankönyv Nagy J.

Béla *Magyar nyelvtan a gimnáziumok és leánygimnáziumok I. osztályának* (Bp. 1938. 58 oldal) címet viselte.

Hogy elhelyezni, értékelni tudjuk, hogy a korabeli nyelvtan- és helyesírás-tanítás szintjét megállapítsuk, ahhoz össze kell vetni Nagy J. Béla munkáit elődeivel, kortársaival és folytatóival – mégpedig a három párhuzamos iskolatípusban: a népiskola 5–8. osztályában, a polgári iskola 1–4. osztályában és a gimnáziumban. Teljes elemzésre ebben a keretben természetesen nem vállalkozom, csak felvillantok néhányat, hogy bemutassam, milyenek is voltak a korszak tankönyvei. Középpontba a nyolcosztályos gimnáziumot állítom, hisz ez volt akkor a magyar közoktatás legjobb intézménye. Ennek megfelelően nem kisebb személyiségek írtak már a kiegyezés után nyelvtan-tankönyvet, mint Simonyi Zsigmond a magyar nyelveírás újjáformálója és Szinnyei József, akinek a tankönyve 1926-ban már a 19. kiadásnál tartott. A következő évben engedélyezte a vallás- és közoktatásügyi minisztérium Nagy J. Bélának a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdában megjelent első gimnáziumi tankönyvét, melyet 1928-ban és 1929-ben követett a második és a harmadik kötet. Majd tíz évvel később a Franklin Társulat adta ki Nagy J. Béla újabb, már említett magyar nyelvtanait. A legfontosabb párhuzamosan tanított nyelvtanok a Szent István Társulat gimnáziumi tankönyvei voltak a katolikus iskolák számára Alszegehy Zsolt, Sík Sándor, Techert József tollából. A protestáns gimnáziumok számára Nagy J. Béla is írt nyelvtant. A líceumoknak Medgyesi Marida dolgozta át a gimnáziumi tankönyveit.

Alszegehy Zsolt és Sík Sándor a katolikus polgári iskolák számára is írt nyelvtant *Alapismeretek* alcímmel. A polgári iskolákban még a Sághegy Lajos által átdolgozott Glósz–Reöthy-tankönyvet (Lampel kiadása) és dr. Gyulai Ágostnak, a polgári iskolai tanárképző főigazgatójának és Gyurjác Andrásnak a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdában megjelent *Magyar nyelvtan szemléltető mondattani alapon* című, ábrákra épülő tankönyvét használták többek között. Figyelemre méltó a Glósz–Reöthy-könyv előszavában Sághegy Lajosnak az a megállapítása: „Igyekeztem a II. osztályban a helyesírást a tanítás központjává tenni.” Viszont az Alszegehy–Sík-könyv a legfőbb helyesírási tudnivalókat egy oldalon tíz pontban tárgyalta, amelyhez azonban több mint 600 szóból álló helyesírási szójegyzéket csatoltak. Érdekes, hogy a két fő alapelv mellett a nevek írására, az írásjelekre és a rövidítésekre fordítottak figyelmet.

Nézzük most már Nagy J. Béla munkáit, hogy szerzőjük mennyiben követte elődei útját, hogy mennyire haladt együtt kortársaival, vagy mennyiben választott más utat az anyag feltárásában.

A leglényegesebb kérdésben ő is folytatta még azt a maitól gyökeresen eltérő tanítási gyakorlatot, amely együtt tárgyalta a szavak szófajtságát a mondatba mondatrészként vagy viszonyzóként való beilleszkedésükkel, és

az alaktant sem különítette el, hiszen mondatrészszeropüket a szavak jellegzetes jelekkel vagy ragokkal látják el.

Az elsős könyvben, amit én is tanultam, nem tartotta fontosnak, hogy a könyv legelején a tanulókat körülvevő élőnyelvi közegről, a beszédről, a nyelvjárásokról általánosságban szót ejtsen. Úgy gondolhatta, hogy tízéves gyerekek számára egy ilyen keretnek nincs nagy jelentősége. Viszont szövegeket szőtt bele mindkét, 1928-as és 1938-as elsős tankönyvébe, s ezekre építette feldolgozásait. A kilenc olvasmányt a népköltésből, a mese- és a mondavilágból, valamint az anekdotakincséből merítette.

A *Csali* mesével a nyelv elemeit, elsősorban a hangokat, a *Bolond* mesével a hangrendet, *A halál és a vénasszony* a mondatfajtákat, az *Ez már nem igaz* a mondatrészeket, a *Kutya szeretne lenni* mesével az állítmányfajtákat, *A csóri csukával* az alanyt, a *Furcsa kívánsággal* a jelzőt, az *Egyszer volt Budán kutyavásárral* a határozót, *Az okos lány* a tárgyat mutatta be.

Szintén a korosztályra lehetett tekintettel, hogy egyik könyvében sem volt a fejezeteknek számozással való rendszerezése, ami pedig a tankönyvekben általános volt. Az 1928-as elsős tankönyvében az alcímek beljebb szedésével még van valamiféle tagolás, az 1938-as tankönyvében azonban a tartalomjegyzékben a fejezetek címei minden tagolás vagy számozás nélkül követték egymást. Tehát nem törekedett arra, hogy a stúdiumok rendszerét felvázolja, hanem megelégedett a nyelvi tények bemutatásával. A jelentéstani és helyesírási vonatkozásokat pedig hozzákapcsolta az egyes témákhoz.

Tárgyalási módját az jellemezte, hogy közel akarta hozni az egyes kategóriákat a könyvét forgató kisfiúkhoz, kislányokhoz. Például a főnév és a melléknév fogalmát így mutatta be a 23. oldalon:

„*Fiú, király, tehén, csorda, taliga, makk, ország, fogadás, hír* – ... embernek, állatnak vagy más dolognak a neve mindegyik. Az effajta szó a **főnév**.

Szegény, egész, nagy, kis, legkisebbik, jó, sűrű, tréfás, szép – ...szavakkal azt mondjuk meg, hogy milyen valaki vagy valami. A szavaknak ez a fajtája a **melléknév**.

Miért **főnév** az egyik, **melléknév** a másik? Azért, mert ha például különböző színű tehenekről beszélünk, s az egyik fehér, a másik fekete, a harmadik meg tarka, a földolog mégis csak az, hogy mindegyik *tehén*, ez tehát a **főnév**; e mellé azután odatehetünk egy-egy másfajta szót, s azzal megmondjuk, hogy milyen az az állat: *fehér* tehén, *fekete* tehén, *tarka* tehén. Az ilyen szó, amely oda van vetve a **főnév** mellé, a főnévhez van **mellékelve: melléknév**.”

Bemutatásukat szokásosan az igéé előzte meg. Ehhez a következő jelentésértelmezést fűzte: „Ha nem nyelvtanról beszélünk, akkor az **ige** nemcsak ilyen fajta szót jelent, hanem általában mindenféle szót. Isten **igéje** azt jelenti, hogy Isten szavai. Szent **igék** annyi, mint szent szavak.”

Még érdekesebb a mondatrészek fejezetében, a 20. oldalon a tárgy értelmezése:

„A *tárgy* szónak több jelentése van: 1. Asztalra, székre, órára, késre és más élettelen dologra azt szoktuk mondani, hogy tárgy. 2. Olvasmányok, dolgozatok, levélnek is van tárgya; az, amiről az olvasmány, a dolgozat, a levél szól. 3. A nyelvtanban a mondatnak egyik részét jelenti a *tárgy* szó (*mondattárgy*).”

Felhívja a figyelmet latin és német nyelvtani vonatkozásokra is. A helyesírás egy-két mondatos megállapításokkal szerepel. A betűrend, a szótagolás, a hosszú magán- és mássalhangzók, a hangtörvények, az írásjelek, a tárgy ragja, a megszólítás, a középfok, a keltezés kerül elő az adott helyeken.

Nézzük azonban, hogy hogyan használta fel Nagy J. Béla az olvasmányokat a nyelvi kategóriák feldolgozására!

A mondatfajtákat *A halál és a vénasszony* mesével mutatta be. A meséből kiemelt mondatokat elemezte:

1. *Volt a világon egy igen-igen vénasszony.*
2. *Jaj de hamar elmúlnak az évek!*
3. *Készülj hamar!*
4. *Bárcsak élélhetnék még egy pár esztendeig!*
5. *Hova bújjak?*

Aztán tagadó és tiltó változataikkal tette teljessé az áttekintést.

De ez a mese szolgált anyagnak a hangsúly és a hanglejtés megfigyeltetésére is.

Nagyon gondosan járt el a szerző a szófajok bemutatásakor a 23. oldalon:

„Eddig a mondatot boncolgattuk, s azt kerestük, milyen részei vannak a mondatnak. Most ne a mondatot nézzük, ne azt, hogy valamely szó milyen része a mondatnak, hanem a szavakat magukban véve, külön-külön, a mondatból kiemelve vizsgáljuk meg, hogy lássuk, milyen különböző fajta szavak vannak.” Majd a 26. oldalon így folytatta: „A szófajokat jól meg kell különböztetni a mondatrészeketől. Ha mindig úgy tesszük fel a kérdést, hogy ez vagy az a szó milyen fajta szó és milyen része a mondatnak, akkor a szófajokat és mondatrészeket nem fogjuk olyan könnyen összekeverni.

- Mindegyik gyermekük **fiú**.*
*A **fiú** felkerekedett.*
*A **fiú** sorsa jóra fordult.*
*A **fiúval** nagy dolog történt.*
*A **fiút** nagy szerencse érte.*

E mondatok közül mindegyikben előfordul a **fiú** szó. Milyen fajta szó ez? A neve valakinek, tehát főnév. Ez a főnév milyen mondatrésze az első mondatnak? Állítmánya. Hát a másíknak? Alanya. A harmadiknak? Jelzője. A negyediknek? Határozója. Az ötödiknek? Tárgya. A **fiú** szó mindvégig főnév, de mind az öt mondatnak más-más része. Ebből azt látjuk, hogy ugyanaz a szó különféle része lehet a mondatnak, különféle szerepet játszhatik a mondatban, mint a színész a színdarabokban. És mint a színészek más-más ruhába öltözve játsszák különféle szerepeiket, a szavak alakjai is sokféleképp változhatnak a mondatokban. Már egyszer megfigyeltük, hogy a mondatbeli szavak különféle végződésekkel vannak megtoldva. A mondatokat most már kétféleképp tudjuk elemezni...”

Az idézett részletek kellőképpen bizonyítják, hogy Nagy J. Béla rendelkezett tankönyvírói vénával, maga elé tudta képzelni, hogy kiknek ír, s annak megfelelően tudott írni. A tankönyvet még találós kérdések és feladatok egészítik ki.

Az 1939-ben megjelent második magyar nyelvtanában már strukturálja a tartalomjegyzéket, mivel az összetett mondat és a szóalaktan a témái. Viszont abban is támaszkodik olvasmányok feldolgozására. A kezdő fejezetet, a *Hangsúly, mondatszakasz, szórend* címűt a *Mátyás király és Király Mátyás* anekdotán mutatja be. A mellérendelt mondatok feldolgozására nagyon ügyesen használta a *Nem lehet mindenkinek kedvére tenni* mesét, az alárendeltkére *A fűnj és fiait*. Nincs ilyen átfogó szerepe, csak feladatszöveg a másik két történelmi, illetve irodalmi anekdota. A másik eltérése Nagy J. Bélának első tankönyve szerkesztésétől, hogy a másodikban a helyesírás többször önálló alfejezetekben jelenik meg (9., 29., 30., 31. oldal). Ilyen az igekötőké, a mondat végi írásjeleké és az idézeteké.

A harmadikos-negyedik kötet a teljes nyelvtani anyag rendszerezése. Ennek a kötetnek már van bevezetése, amely az anyanyelv fogalmán kívül nagy súlyt helyezett a népnyelvre, különösen az *ë* hangra. A Helyesírási tudnivalók mint összegezés minden témánál megjelenik. Feltűnő, milyen részletesen foglalkozik a szótövekkel.

Az ötödikes-hatodik kötet *Magyar nyelvi olvasókönyv* címmel jelent meg 15-15 olvasmánnyal, melyekkel a magyar nyelv mélyebb megismerését, a helyes nyelvhasználatot, a történeti változások iránti érzéket akarta a szerző fejleszteni. Vörösmarty, Petőfi, Arany, Jókai nyelve is helyet kapott a könyvben. Az olvasmányok szerzői között nyelvészek és irodalomtudósok mellett ott találjuk Kosztolányi Dezsőt és Reményik Sándort is.

A hetedik-es nyolcadikosok számára *Magyar nyelvkönyv* címmel jelent meg 1941-ben a tankönyve, amely mintegy tanulmánykötetként mutatta be a nyelv tagozódását, életét és akkori jelen állapotát.

A tankönyvsorozat áttekintése után mindenképpen azt szűrhetjük le, hogy tankönyvei ugyan folytatták a nyelvtan bemutatásának az addigi gyakorlatát, de abba új szint vittek, mert Nagy J. Bélában eredendően mélységes érdeklődés élt a nyelv iránt. Már diákkorában rendszeresen olvasta a *Magyar Nyelvőrt*, egyetemistaként pedig már írásaival is jelentkezett. Majd tanárként gyakorlatot szerezve, a pedagógiával külön is foglalkozva fordult a nyelv-művelés, a helyes kiejtés és a helyesírás tanítása felé. A problémákat átlátta és meg tudta ragadni. 1932-ben a *Magyarosan* folyóirat első számába írt *A nyelvművelés elvei* tanulmányában így fogalmazott: „Amikor minden változik a világon, lehetetlen, hogy éppen a nyelv változatlan maradjon. A nyelvnek szükségképpen változnia kell, mert nemzedékről nemzedékre más-más emberek beszélnek és írnak más-más körülmények között. Csak a holt nyelv maradhat változatlan, a változás hozzátartozik minden élő nyelv természetéhez. Nyilvánvaló ebből, hogy a nyelv változásának nem lehet gátat vetni... Ha ezt az elvet valljuk, s a nyelv természetével ellenkező merevség helyett a nyelv szokás változásához alkalmazkodó *hajlékonyság* [kiemelés tőlem. H. Z.] lesz a jelszavunk, el fogjuk kerülni... a szélsőséget.”

Már idősen, vidéken élve a *Pais-émlékkönyvben* (Bp. 1956) megragadóan látatja a helyesírás helyét az életben: „Ne bálványozzuk, mert... tökéletlen mű, hisz emberi alkotás. Azon kívül vannak kétségtelenül sokkal fontosabb dolgok is a világon: a felebaráti szeretet, a kölcsönös jóakarát és az igazságosság uralma a földön, a népek és nemzetek testvériségének megvalósulása, a béke kérdése, közjólét növekedésén munkálkodás stb. De azért ne beszéljünk megvetőleg a helyesírásról se... A rendetlenség, az összevisszaság, a zűrzavar semmiben sem jó, a helyesírásban sem... Egy-egy korban a helyesírás állandósága... társadalmi szükségesség.”

A tankönyveire épülő tanítási gyakorlat azonban hamarosan megszakadt. Egészen mások lettek a nyelvtanok. A Nagy J. Bélát követő időszak tankönyveit ugyanis elsősorban a szovjet megszállással bekövetkezett történelmi változás határozta meg. 1945 után az előző korszak elutasítása és az iskolarendszer teljes megváltoztatása – a nyolcosztályos általános iskola bevezetése a népiskolák, a polgári iskolák és a gimnáziumok alsó osztályai helyére – új helyzetet teremtett. 1946-ban, 1947-ben ezért vagy újra engedélyezett vagy új tankönyvek jelentek meg. Ezek ugyan még sokféle szemléletet tükröztek, mint a korábbi tankönyvek, így a katolikus és más felekezeti általános iskoláknak is megjelentek új tankönyvei. Nagy J. Béla tankönyvei is részben megkapták az új engedélyt, részben pedig átdolgozta őket. Ez a három év azonban csak rövid átmenet volt. Az 1949-re kiépült monolitikus kommunista diktatúra egységes, agyonideologizált, marxista szellemű állami tankönyveket vezetett be az addigiak helyett.

A magyar nyelvtanban a változást a Nagy J. Bélánál egy nemzedékkel fiatalabb tankönyvszerzők megjelenése és a mindenben eluralkodó mennyiségi szemléletből adódó, a tanulókat túlterhelő anyaghalmozás hozott. Nem is szólva a latin szinte teljes kiszorításáról a gimnáziumból. Hiszen jelentős mértékben éppen a latin végezte el a nyelvi műveltség grammatikai alapozását. De nemcsak ennyi történt.

Öt tankönyvem van meg az időszakból, és mind szakmai, mind politikai szempontból tükrözik az óriási változást.

Az új tankönyvek felölelik az iskolatípus teljes nyelvtani anyagát, tehát négy évre szólóak, sőt kiegészítő tankönyvként az általános iskolai magyar nyelvtanhoz külön *Helyesírási tankönyv* jelent meg.

Felépítésükben is teljesen szakítottak az addigi magyar nyelvtanokkal, új fejezetet nyitva a nyelvtanítás történetében. Megszűnt a mondatrészek és a szófajok együttes tárgyalása, az új tankönyvek mereven elválasztották egymástól a hangtant, a szótant és a mondattant. A kommunikáció és a szöveg-tan belépése a hetvenes évektől ezen oldott valamit, de érdemes volna mérlegre tenni, hogy a tanulók mint nyelvhasználók elé nem azt a komplex képet kellene-e ma is tárni, mint korábban.

A tankönyvíróknak a rendszerhez való viszonyulása főleg a tankönyvek példaanyagában érhető tetten. Csak a kötelező minimum mértékéig „aktuálisak”, hogy ne legyen „baj”, a tankönyv megjelenhessen, vagy lelkesen, vagy talán nem is lelkesen, de „túlteljesítenek.”

Az általános iskolák V–VIII. osztálya számára 1950-ben megjelent *Magyar nyelvtan* Szabó Árpád munkája volt. Ez a 171 oldalas tankönyv a legmeglepőbb, mert csak itt-ott jelent meg benne az időszakra jellemző hangütés. A 4. oldal szövegekőzti példákban feltűnik az *Éljen a Párt! Termelj többet!* – mondat. Utána csak a jelző fejezetében, a 42. oldalon találjuk *Az öt-éves terv a népi demokrácia útja a jómódú, erős, művelt, szocialista Magyarországhoz* mondatot. Hasonló következett a 48.-on. Aztán a 99. oldalig, a tulajdonnévig nem került elő efféle utalás. Majd a könyv végén a rokon népeknél beszél életük megváltozásáról a Szovjetunióban, az utolsó négy oldalon pedig a nyelvtörténeti áttekintésbe került bele egy olyan eszmefuttatás, hogy a reakció műve volt az, hogy a vidék nyelvhasználatát tartották romlatlannak azért, mert a forradalmi osztály, a munkásság a városokban élt. S a befejezés: *Mit jelent a felszabadulás nyelvünk történetében?* – Ennyi és nem több található a tankönyvben.

A már említett általános iskolai *Helyesírási tankönyv* Benkő Loránd, Rácz Endre és Takács Etel munkája és a Kálmán Béla–Benkő Loránd-féle gimnáziumi nyelvten bizony hemzsegett a rendszert dicsőítő megállapításoktól, a Sztálin- és a Rákosi-idézetektől, Illés Bélának és a többi lepaktált írónak az émelyítő és elképesztő szövegeitől, olyasfélétől, mint a Sztálin

hangja és más bárgyú történetkéktől. A *Helyesírási tankönyv* 29. oldalán ez volt a gyakorlat szövege: „*Iskolánknak kertje is van, amelynek földjét maguk a tanulók ássák fel tavasszal. A fák alatt padokat helyeztünk el. Itt rendezzük majd jó időben az ünnepélyeket. Az új tornateremért, a szertári felszerelésért az úttörők szeretett édesatyjának, Rákosi pajtásnak tartozunk hálával. Az ő gondoskodását tapasztaltuk akkor is, midőn a faluba bevezették a villanyt, és egyszer csak meghallottuk az iskola telefonjának csengését.*”

Hasonlóképpen hihetetlenül irritáló a 37. oldali gyakorlat is: „*Egy hatodik osztályos leány azt kérdezte ötödikes pajtásától: Tudtok-e már írni és olvasni oroszul? – Persze, hogy tudunk! – felelte öntudatosan a kislány. – Nem találtátok-e nehéznek az orosz nyelvet? – folytatta tovább a beszélgetést a nagyobbik. – Nem éppen könnyű – válaszolt az ötödikes pajtás –, de mi szívesen tanuljuk, és így legyőzzük a nehézségeket. Kíváncsi voltam, hogy megértik-e ezek a kislányok az orosz nyelv tanulásának a jelentőségét, és ezért bekapcsolódtam a beszélgetésbe. Megkérdeztem, hogy miért tanulják szívesen az orosz nyelvet. – Oroszul beszélnek a mi felszabadítóink, a szovjet katonák – felelte a nagyobbik. A kisebbik hozzátette: Legfőbb célom, hogy egyszer megláthassam a pionírok hazáját, a nagy Szovjetuniót, és beszélhesek is a szovjet pajtásokkal.*”

Abból a szempontból sem mellőzhető ezeknek a szövegeknek a felidézése, mert a tananyagban közvetített kategóriákat és igazságokat is alámosta a világnak ez a mérhetetlenül hazug beállítása. Nem is szólva arról, hogy a gimnáziumi tankönyv a nyelv fontosságát is a társadalom életében Lenin- és Sztálin-idézetekkel mutatta be.

Rendkívül érdekes, hogy a gimnáziumi tankönyv tizenegyedik kiadására, 1959-re alig maradt valamicske a tankönyvben ebből a direkt átpolitizálásból, a szerzők megtisztogathatták már! Majd 1961-ben fel is váltotta az új tankönyv, a Szemere–Szende-féle *Magyar nyelvtan*. Ebben a 190. oldalig alig fordult elő „aktualitás”: a *KISZ*, a *szocialista brigád*, a *téesz*, *állami áruház a Vörös téren...* Aztán a könyv utolsó ötven oldalán se sok, de mégis több ilyesféle példa volt a szövegben, mint addig. Úgy látszik, ajánlatos volt legalább még annyit beledolgozni a tankönyv szövegébe.

Tehát nem volt valódi folyamatossága a magyar nyelvtanírásnak sem. A kommunista rendszer, mint az élet minden területén, abban is törést okozott. Először ki kellett heverni az 1949 utáni időszak nemcsak ideológiai terrorját. Nem mintha később is nem lett volna sok, sőt növekvő kötöttség, de a hetvenes évekre legalább a teljes bezárkózottság oldódott, megjelenhettek változatok, ami nem nagy, de némi mozgásteret engedett.

Így próbáltam Nagy J. Béla tankönyveiből kiindulva kellő perspektívába helyezni a XX. század közepének a nyelvtanírását. Annál is inkább tanulmányozást érdemel a téma, mert több minden *máig sem tisztázódott* kezdve a

nevelés szellemétől a tananyag kiválasztásán és bemutatásán át a tankönyvek mire valóságáig. Így sürgetően időszerű volna kellő ismeretek birtokában nekilátni egy kiegyensúlyozott és valóban színvonalas iskolázás megteremtésének, amelyben a magyar nyelv tudatos megismerése és művelése is nagyobb szerepet kapna.